

รูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลจากสมัยพุทธกาลสู่ยุคปัจจุบัน

A Model of Offering Pangsukula Cloth from the Buddha Era to the Modern Times

นางณัฐ จันทร์หนูหงษ์*

พระมหาทวิ มหาปัญญา ผศ.ดร.**

อาจารย์อนุสรฯ ดีไหว***

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “รูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลจากสมัยพุทธกาลสู่ยุคปัจจุบัน” มีจุดประสงค์ที่จะศึกษารูปแบบในการถวายผ้าบังสุกุลโดยแยกเนื้อหาเป็น ๒ สมัย คือ สมัยพุทธกาล และสมัยปัจจุบันว่ามีความเป็นมาและมีการเปลี่ยนแปลงไปอย่างไร

ในสมัยพุทธกาล ผ้าบังสุกุลเป็นผ้าเปื้อนฝุ่นที่เขาทิ้งแล้วตามป่าช้า กองขยะ และตามถนนหนทาง เป็นผ้าที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของ เมื่อภิกษุแสวงหาผ้าบังสุกุลมาได้แล้ว จะนำมาซัก ย้อม เย็บ และทำเป็นผ้านุ่งและผ้าห่มกันเอง เพื่อความเป็นผู้มกน้อย สันโดษ ตามแบบอย่างที่พระพุทธเจ้าได้ทรงประทานไว้ ภายหลังจากพระพุทธองค์ทรงมีพุทธาณุญาตให้พระภิกษุรับคหบดีจีวร คือ จีวรของชาวบ้านได้ ทำให้พระภิกษุได้รับความสะดวกมากขึ้น ทั้งยังเป็นการอนุเคราะห์พวกชาวบ้านให้ได้รับผลบุญกุศลจากการถวายผ้าบังสุกุลให้แก่เหล่าภิกษุอีกด้วย

ในปัจจุบัน ผ้าบังสุกุลมิได้เป็นผ้าเปื้อนฝุ่นที่เขาทิ้งแล้วอย่างในสมัยพุทธกาล แต่เป็นผ้าที่ทำสำเร็จรูปซึ่งชาวบ้านนำมาถวายภิกษุในงานต่างๆ เช่น งานศพ งานทอดผ้าป่าหรืองานกฐินเพื่อคงรูปแบบที่ใกล้เคียงกับสมัยพุทธกาล

คำสำคัญ: รูปแบบ, ผ้าบังสุกุล, สมัยพุทธกาล, ยุคปัจจุบัน

* นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

** อาจารย์ประจำบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

*** อาจารย์ประจำสาขาวิชาวรรณกรรมสำหรับเด็ก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.

Abstract

Articles about “A Model of Offering Pangsukula Cloth from the Buddha Era to the Modern Times”, the aim is to study the form of offering Pangsukula Cloth by separating the contents into two periods, the Buddha era and the present that there is and how has been changed.

In the Buddha era, Pangsukula Cloth was a dust fabric that the people left at cemetery, on the midden and on the streets that nobody owns the fabric. When the monk who seeking for the Pangsukula Cloth and got it, he had already been washed, dyed and sewn into a quilt skirt and blanket for a modest retreat following the example of the Buddha had given them. After Buddha had permission for the monks to get the rich robes from the villagers, they had been more convenient and they were also helping the villagers to gain merit from offering Pangsukula Cloth to these priests too.

In the present, Pangsukula Cloth is not a dust cloth that he left it as in the Buddha era, but the fabric mostly made from stores already that the people offered to the monks in the various events such as funeral, Phapa or Kathin. The model of offering Pangsukula Cloth in the modern time is still very close to the Buddha era.

Key words: the model, Pangsukula Cloth, Buddha Era, Modern Time

๑. บทนำ

หลังจากที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว พระพุทธองค์ได้เสด็จออกไปโปรดชาวโลก โดยเริ่มแสดงธรรมจักรกัปปวัตตนสูตรซึ่งเป็นปฐมเทศนาให้แก่ปัญจวัคคีย์ ในวันนั้นพระอัญญาโกณฑัญญะหนึ่งในปัญจวัคคีย์ ได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นพระโสดาบันแล้วทูลขออุปสมบทในวันเพ็ญเดือนอาสาฬหะ หรือวันขึ้น ๑๕ ค่ำ เดือน ๘ เป็นพระสงฆ์องค์แรกที่ได้เกิดขึ้นในโลก^๑ นับว่าพระรัตนตรัยได้เกิดขึ้นในโลก

ในยุคแรกๆของการเกิดสังคมสงฆ์ พระองค์ทรงปกครองพระสงฆ์ด้วยพระองค์เอง เนื่องจากพระภิกษุที่เข้ามาบวชในพระพุทธศาสนายังมีจำนวนไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นพระอริยบุคคล สังคมสงฆ์จึงยังไม่ปรากฏเป็นระเบียบการปกครองที่ซับซ้อน การบวชเป็นไปอย่างเรียบง่ายด้วยวิธีการ “เอหิภิกขุอุปสัมปทา” เพียงแต่พระองค์ตรัสอนุญาตเท่านั้น ก็ถือว่าเป็นการรับรองฐานะของสมาชิกใหม่ที่เข้ามาใน

^๑ วิ.ม.อ. (ไทย) ๖/๖๐.

สังคมสงฆ์^๒ และเพื่อความเป็นหนึ่งเดียวกันในสังฆมณฑล พระพุทธองค์จึงได้ทรงบัญญัติพระวินัยไว้^๓ เพื่อใช้เป็นกรอบและแนวทางในการปกครองคณะสงฆ์ให้เรียบร้อยด้วยดี

การทรงผ้าบังสุกุล ก็ถือเป็นเรื่องหนึ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกำหนดเอาไว้ เพื่อเป็นความหนึ่งเดียวกันของหมู่สงฆ์ ผ้าบังสุกุลในสมัยพุทธกาลมีความเรียบง่ายและเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับหมู่สงฆ์ ในบริบทปัจจุบัน ผ้าบังสุกุลได้เปลี่ยนรูปแบบไปจากครั้งพุทธกาลค่อนข้างมาก

๒. ความหมายของผ้าบังสุกุลในสมัยพุทธกาล

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของผ้าบังสุกุลไว้ว่า ผ้าบังสุกุล หรือบังสุกุลจีวร หมายถึง ผ้าที่เกลือกกลั้วด้วยฝุ่น, ผ้าที่ได้มาจากกองฝุ่น กองหยากเยื่อซึ่งเขาทิ้งแล้ว ตลอดจนผ้าห่อคลุมศพที่เขาทิ้งไว้ในป่าช้า ไม่ใช่ผ้าที่ชาวบ้านถวาย^๔

พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) ได้ให้ความหมายของผ้าบังสุกุลไว้ว่า บังสุกุล แปลว่า ผึ่งแห้ง ฝุ่น, กองฝุ่น, คลุกฝุ่น, เปื้อนฝุ่นในสมัยพุทธกาล ภิกษุต้องแสวงหาผ้าที่เขาทิ้งแล้วจากกองขยะหรือจากป่าเข้ามาใช้ทำเป็นจีวร ผ้าเหล่านั้นส่วนใหญ่จะเปื้อนฝุ่นหรือสกปรก จึงเรียกว่า ผ้าบังสุกุล^๕

คำว่า “ผ้าบังสุกุล” หรือ บังสุกุล แปลว่า ผ้าเปื้อนฝุ่น หรือผ้าที่นำเกลียด เพราะเปื้อนเปรอะไปด้วยฝุ่น เนื่องจากเป็นผ้าที่ถูกทิ้งไว้ให้เปื้อนฝุ่นตามที่ต่างๆ เช่น ตามถนน ป่าช้า และตามกองขยะเป็นต้น ซึ่งไม่มีเจ้าของ เพราะเป็นสิ่งที่ไม่มีใครอยากได้ หรือเขาทิ้งแล้ว แต่ผ้าเช่นนั้น ภิกษุเก็บเอามาเย็บปะติดปะต่อกัน ซักให้สะอาด ย้อมให้เป็นสีเดียวกัน ด้วยสีตามธรรมชาติ คือ สีจากเปลือกไม้ เป็นต้น อธิษฐานใช้เป็นจีวร เรียกว่า “ผ้าบังสุกุล”^๖

^๒ สุนัย เศรษฐบุญสร้าง, *อุดมการณ์ทางสังคม*, (กรุงเทพมหานคร: โอ เอสพรีนติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๔), หน้า ๑๗๕.

^๓ วิ.มหา. (ไทย) ๑/๓๙/๒๗.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์*, พิมพ์ครั้งที่ ๒๑, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๗๘.

^๕ พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *คำวัด*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๑๓.

^๖ พระราชญาณวิสิฐ และคณะ, *คู่มือการศึกษาสัมมนาปฏิบัติไตรสิกขา*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (นครปฐม : บริษัทเพชรเกษมพรีนติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๔๐.

๓. ตัวอย่างการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลของพระพุทธเจ้าและพระสาวก

ผ้าบังสุกุลที่นับว่าเป็นผ้านุ่งและผ้าห่มของพระพุทธเจ้าและเหล่าสาวกนั้น ถือเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับพระสงฆ์ในยุคต่อๆ มา ด้วยเหตุนี้ จึงได้ทำการรวบรวมตัวอย่างการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลของพระพุทธเจ้าและพระสาวก เพื่อให้เห็นรูปแบบการห่มผ้าที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญ ดังนี้

๓.๑ ตัวอย่างการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลของพระพุทธเจ้า

๑) พระผู้มีพระภาคเจ้าทอดพระเนตรเห็นบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยอุปนิสัยเพื่อเป็นเอตสิกขุจึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื้องขวาซึ่งมีสีดุกทองออกจากระหว่างบังสุกุลจีวรอันมีสีแดงแปลงพระสุรเสียงกังวานดังเสียงพรหมตรีสรเรียกว่าเธอจงมาเป็นภิกษุเถิด, จงประพตติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดทุกข์โดยชอบเถิด^๗

๒) สมัยเห็นปานนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงผ้าแดง ๒ ชั้นรัดประคด ทรงจีวรบังสุกุลเฉวียงบ่าเสด็จจากพระคันธกุฎีอันหมู่ภิกษุห้อมล้อมประทับยืนที่มุขพระคันธกุฎี^๘

๓) พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจัดผ้าแดงสีดงดอกทองกลางแดงชุ่มด้วยน้ำครึ่งประหนึ่งตัดดอกปทุมด้วยกรรไกรทรงนุ่งอันตราสกปกปิดมณฑลทั้งสามทรงคาดรัดประคดมีสิริดั่งสายฟ้าประหนึ่งคาดกำปทุมด้วยสายสร้อยทองทรงห่มบังสุกุลจีวรอันประเสริฐสีแดงมีวรรณะละม้ายยอดอ่อนแห่งต้นไทร^๙

การนุ่งห่มผ้าบังสุกุลนี้ มิใช่จะมีแต่ในยุคสมัยของพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันรูปเดียวเท่านั้น แม้กระทั่งในอดีตกาล พระพุทธเจ้าองค์ก่อนหน้าก็ได้ทรงนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเช่นเดียวกัน ดังข้อความที่ว่า “สมัยนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า ปทุมุตตรະผู้ตื่นแล้วทรงผ้ากัมพลสีแดงสลัดผ้าบังสุกุลเหาะไปในอากาศ”^{๑๐}

๓.๒ ตัวอย่างการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลของพระสาวก

๑) ก็ในวันนั้นแลโดยมากพระอสีติมหาเถระต่างก็ทรงผ้าบังสุกุลมีสีแดงเฉวียงบ่าข้างหนึ่งถือไม้เท้าราวจะว่าข้างตระกูลคณธวงศ์ที่ได้รับการฝึกหัดเป็นอย่างดีปราศจากโทษแล้ว คายโทษแล้วทำลายกิเลสแล้ว สางเครื่องรุงรังแล้ว ตัดเครื่องผูกพันแล้ว พากันห้อมล้อมพระผู้มีพระภาคเจ้า^{๑๑}

๒) ครั้งนั้นพวกภิกษุผู้ถือผ้าบังสุกุลและบิณฑบาตเป็นวัตรจาริกไปรูปเดียว สองรูป เป็นต้น ออกจากที่อยู่ของตนๆแล้วมาถวายบังคมพระทศพลนั่งประหนึ่งวงอยู่ด้วยมานแดง^{๑๒}

^๗ วิ.มหา.อ. (ไทย) ๑/๗๖๙.

^๘ ม.ม.อ. (ไทย) ๑๙/๑๓๒.

^๙ ม.ม.อ. (ไทย) ๒๐/๕๖.

^{๑๐} ขุ.เถร.อ. (ไทย) ๕๑/๑๐๕.

^{๑๑} ที.สี.อ. (ไทย) ๑๑/๑๓๘.

^{๑๒} ส.ส.อ. (ไทย) ๒๕/๔๐๗.

๓) ฝ่ายพระมหาเถระมีพระมหากัสสปะเป็นประธานผู้มีระคะอันคายแล้วผู้ทำลายกิเลสแล้วสง
กิเลสตุจรกชฎัตตักิเลสเครื่องผูกได้แล้ว ไม่ช้องอยู่ในตระกูลหรือคณะห่มบังสุกุลจีวรมีสีดั่งสีเมฆพากัน
แวดล้อมเหมือนพญาช้างหุ้มเกราะแก้วมณี ฉะนั้น^{๑๓}

สรุปความว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวกในพระพุทธศาสนา นุ่งห่มผ้าบังสุกุลกันมาตั้งแต่สมัย
พุทธกาล แม้กระทั่งในสมัยอดีตกาลพระพุทธเจ้าองค์ก่อนๆ ก็ยังทรงนุ่งห่มผ้าบังสุกุลด้วยเช่นเดียวกัน
เหตุใดพระพุทธเจ้าและพระสงฆ์สาวกจึงนุ่งห่มผ้าบังสุกุล การนุ่งห่มผ้าบังสุกุลเป็นการบังคับหรือไม่ จึง
เป็นเรื่องที่ต้องทำการศึกษาเป็นลำดับต่อไป

๔. ผ้าบังสุกุลในฐานะปัจจัยเครื่องอาศัยสำหรับพระภิกษุ

ผ้าบังสุกุลมีความจำเป็นสำหรับพระภิกษุทุกรูป ด้วยเหตุนี้ จึงได้ทำการศึกษาถึงผ้าบังสุกุลใน
ฐานะเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยสำหรับพระภิกษุ, ประเภทของผ้าบังสุกุลที่ทรงกำหนดไว้, กำเนิดผ้าบังสุกุล,
ผ้าที่ทรงอนุญาตไว้เพิ่มเติม และความเต็มใจในการนุ่งห่มผ้าบังสุกุล มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ปัจจัยเครื่องอาศัยและข้อห้ามสำหรับพระภิกษุ

สำหรับพระภิกษุผู้ขอเข้ามาใหม่ในพระศาสนา จำเป็นต้องถืออนุศาสน์ ๘ ประกอบด้วย นิสสัย
๔ และอภิญญิก ๔^{๑๔} ซึ่งผ้าบังสุกุลเป็นส่วนหนึ่งที่พระภิกษุต้องอาศัยผ้าบังสุกุลนั้นจนตลอดชีวิต ส่วน
อติเรกกลาก คือ ผ้าเปลือกไม้ ผ้าฝ้าย ผ้าไหม ผ้าขนสัตว์ ผ้าปาน ผ้าเจือกัน

สรุปความว่า ผ้าบังสุกุล ถือเป็นปัจจัยเครื่องอาศัยที่จำเป็นสำหรับภิกษุในพระพุทธศาสนา ถือเป็น
เป็นนิสสัยข้อ ๒ ที่ภิกษุจะต้องประพฤติและปฏิบัติตาม เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยในสังฆมณฑล
และเพื่อความหนึ่งเดียวกันแห่งคณะสงฆ์

๔.๒ ประเภทของผ้าบังสุกุลที่ทรงกำหนดไว้

จากปัจจัยเครื่องอาศัยของบรรพชิต ข้อที่ว่า “บรรพชาอาศัยผ้าบังสุกุล” จึงเป็นสาเหตุให้
พระภิกษุนุ่งห่มผ้าบังสุกุลกันเป็นปกติ เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงประเภทของผ้าบังสุกุลที่พระพุทธเจ้าทรง
กำหนดไว้ จึงได้นำข้อความจากคัมภีร์วิสุทธิมรรค ที่ได้ระบุถึงประเภทของผ้าบังสุกุลไว้ ๒๓ ชนิด ดัง
ข้อความที่ว่า

พระโยคี เมื่อได้สมาทานเอาธาตุคงอย่างนี้แล้ว พึงเอาผ้าชนิดใดชนิดหนึ่งในบรรดาผ้า ๒๓ ชนิด
เหล่านี้ คือ ผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้า, ผ้าที่ตกอยู่ในตลาด, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามถนน, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ ณ กอง
ขยะมูลฝอย, ผ้าเช็ดครรภ์, ผ้าที่เขาใช้อาบน้ำมันต์, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ที่ท่า, ผ้าที่คนเขาไปป่าช้าแล้ว

^{๑๓} ขุ.อุ.อ. (ไทย) ๔๔/๗๖๒.

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๔๖๖.

กลับมาทิ้งไว้, ผ้าที่ถูกไฟไหม้, ผ้าที่โคขัย้า, ผ้าที่ปลวกกัด, ผ้าที่หนูกัด, ผ้าที่ขาดกลาง, ผ้าที่ชายขาด, ผ้าที่เอามาทำธง, ผ้าที่เขาวงล้อมจอมปลวก, ผ้าของสมณะ, ผ้าที่เขาทิ้งไว้ ณ ที่อภิเชก, ผ้าที่เกิดด้วยฤทธิ์, ผ้าที่ตกอยู่ในทาง, ผ้าที่ลมพัดไป, ผ้าที่เทวดาถวาย และผ้าที่คลื่นซัดขึ้นบก ครั้นแล้วพึงฉีกส่วนที่ถูรพลใช้ไม่ได้ทิ้งเสีย เอาส่วนที่ยังแน่นหนาถวารออยู่มาซักให้สะอาดแล้วทำเป็นจีวร เปลื้องผ้าคหบดีจีวรชุดเก่าออกแล้ว พึงใช้ผ้าชุดบังสุกุลจีวรแทน^{๑๕}

ผ้าทั้ง ๒๓ ชนิดนี้ ถือว่าเป็นผ้าบังสุกุลโดยแท้จริงเพราะเป็นผ้าที่เขาใช้แล้วทิ้งไว้ตามสถานที่ต่างๆ ไม่ได้มีเจตนาที่จะถวายเป็นพระภิกษุนำไปใช้แต่อย่างใด พระภิกษุที่เก็บเอาผ้าไปใช้ก็มีจุดมุ่งหมายไปถึงข้อปฏิบัติที่จะขจัดขัดเกลากิเลสของตนเองเป็นสำคัญ ข้อปฏิบัติเช่นนี้เรียกว่า ฐตงค์ ๑๓ หมายถึง องค์คุณเครื่องสลัดหรือกำจัดกิเลส, ข้อปฏิบัติประเภทวัตรที่ผู้สมัครใจจะพึงสมาทานประพฤติได้ เพื่อเป็นอุบายขัดเกลากิเลส ช่วยส่งเสริมความมกน้อยและสันโดษ เป็นต้น^{๑๖}

จึงสรุปได้ว่า สำหรับพระภิกษุผู้มุ่งหวังจะขจัดขัดเกลากิเลสของตนเอง ควรดำเนินการปฏิบัติตามแนวทางนี้ ด้วยการแสวงหาผ้าบังสุกุล ๒๓ ประเภทตามที่ทรงกำหนดไว้ และควรเที่ยวแสวงหาผ้าเหล่านั้นมาด้วยกำลังของตนเองตามสถานที่ต่างๆ ตามที่กล่าวแล้ว จะรับจากมือของทายก ทายิกาไม่ได้ เพราะถือเป็นการผิดวัตถุประสงค์ของการถือบังสุกุลถึงคะฐตงค์

๔.๓ กำเนิดผ้าบังสุกุล

การนุ่งห่มผ้าบังสุกุลของพระภิกษุในสมัยพุทธกาลนั้น พระภิกษุต้องเที่ยวแสวงหาผ้าที่เขาทิ้งไว้ตามกองขยะ ตามป่าช้า ที่ฝังศพ หรือที่เผาศพ เป็นต้น การหาผ้าบังสุกุลแต่ละชิ้นกว่าจะพอทำเป็นจีวรได้ ต้องใช้เวลา^{๑๗} ดังนั้นการแสวงหาผ้าบังสุกุลเพื่อทำจีวรของพระภิกษุจึงได้รับความยากลำบาก อีกทั้งพระภิกษุสามารถจะเก็บผ้าบังสุกุลไว้ได้ไม่เกิน ๓๐ วัน คือพระภิกษุต้องหาผ้า ตัด เย็บ ย้อม ทำเป็นจีวรหนึ่งผืนให้เสร็จภายใน ๓๐ วัน หากเกินกำหนดไป ต้องสละผ้าที่ได้นั้นเสีย ถ้าไม่สละให้ผู้อื่น ภิกษุต้องอาบัติ “นิสัคคิยปาจิตตีย์”^{๑๘}

^{๑๕} พระพุทธโฆษาจารย์, **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**, สมเด็จพระพุทธาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) และคณะ แปลและเรียบเรียง, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๙๐.

^{๑๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๕, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕๖.

^{๑๗} เกษม บุญศรี, **ประเพณีทำบุญเนื่องในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: องค์การค้าคุรุสภา, ๒๕๐๔), หน้า ๒๒๓.

^{๑๘} วิ.ม.หา. (ไทย) ๒/๕๐๐/๒๓.

การแสวงหาผ้าของภิกษุในสมัยพุทธกาล ภิกษุผู้ถือปิงสุกุลิ๊งคะจตุตถ์อย่างเคร่งครัดยังมีอยู่ และท่านเหล่านั้นก็ปฏิเสธที่จะรับผ้าจากทายก ทายิกาอื่นใด ท่านเหล่านั้นมีความประสงค์จะแสวงหาผ้าบังสุกุลด้วยตนเองตามมีตามได้ ส่วนทายก ทายิกา หากมีความต้องการจะถวายผ้าบังสุกุลแก่พระภิกษุ ก็ต้องใช้อุบายถวายทางอ้อมโดยให้ท่านเชื่อว่าเจ้าของทิ้งหรือไม่มีเจ้าของแล้ว เมื่อพระท่านเห็นเช่นนั้น ท่านก็ถือเอาโดยบังสุกุลสัญญา ถ้าไม่ทำอย่างนี้หรือทำให้ท่านรู้ว่า มีใครคอยช่วยเหลือ ท่านก็จะรังเกียจและไม่ยอมเก็บผ้าขึ้นไปใช้

๔.๔ ผ้าที่ทรงอนุญาตไว้เพิ่มเติม

ในสมัยพุทธกาลนั้น ผ้าบังสุกุลเป็นผ้าที่จำเป็นสำหรับการใช้สอยของพระภิกษุก็จริง แต่ผ้าบังสุกุลนี้ถือเป็นผ้าที่หาได้ยาก เพราะต้องเป็นผ้าที่ตกอยู่ในกองขยะ หรือป่าช้า และต้องเป็นผ้าที่ภิกษุเก็บได้ด้วยตนเอง จึงจะสามารถนำมาใช้สอยทำเป็นผ้าถุงและผ้าห่มได้ ทำให้เหล่าทายก ทายิกาผู้มุ่งหวังถึงผลทานอันไพบุลย์ในพระศาสนาไม่อาจสร้างสมบุญกุศลจากการถวายผ้าโดยตรงได้ ด้วยเหตุนี้ หมอชีวกโกมารภัจจึงได้กราบทูลขอพุทธอนุญาตให้เหล่าภิกษุรับผ้าคหบดีจิวรแทนผ้าบังสุกุลได้บ้าง ดังข้อความต่อไปนี้

คนทั้งหลายในกรุงราชคฤห์ทราบว่า “พระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคหบดีจิวรแก่ภิกษุทั้งหลาย” คนทั้งหลายเหล่านั้นต่างรื่นเริงบันเทิงใจว่า “บัดนี้พวกเราจะถวายทาน จะบำเพ็ญบุญ เพราะพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตคหบดีจิวรแก่ภิกษุทั้งหลาย” ชั่วเพียงวันเดียว จิวรหลายพันผืนได้เกิดขึ้นในกรุงราชคฤห์^{๑๙}

จากข้อความข้างต้น พบว่า ในกาลก่อนพระพุทธเจ้าอนุญาตเฉพาะแต่ผ้าบังสุกุลเท่านั้น ต่อมาภายหลังเมื่อหมอชีวกโกมารภัจได้ทูลขออนุญาตแล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงยินยอมให้พระภิกษุรับผ้าคหบดีจิวรจากทายก ทายิกาได้บ้าง แต่ถึงอย่างนั้น หากพระภิกษุท่านใด มุ่งหวังที่จะขจัดขัดเกลากิเลสของตนเองอยู่เป็นนิตย์ จะแสวงหาผ้าบังสุกุลด้วยตนเอง พระพุทธองค์ก็ทรงสรรเสริญต่อพระภิกษุท่านนั้น เพราะท่านยินดีต่อปัจจัยตามที่ตนแสวงหามาได้ ซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติตามหลักปิงสุกุลิ๊งคะจตุตถ์

๔.๕ ความเต็มใจในการนุ่งห่มผ้าบังสุกุล

ผ้าบังสุกุลนี้ ถือเป็นผ้าที่ภิกษุผู้มุ่งหวังการขจัดขัดเกลากิเลสตามหลักการของปิงสุกุลิ๊งคะ น้อมนำมาปฏิบัติด้วยความสมัครใจ ไม่มีการบังคับหรือฝืนใจให้นุ่งห่มผ้าบังสุกุลตลอดเวลาแต่อย่างใด ดังตัวอย่างของพระเทวทัตที่หิวยกเอาเรื่องราวการนุ่งห่มผ้าบังสุกุลนี้เป็นข้อต่อรองกับพระพุทธเจ้า เพื่อมุ่งหวังการทำลายสงฆ์ให้แตกแยกกัน ดังข้อความต่อไปนี้

^{๑๙} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๗/๑๙๗-๑๙๘.

พระเทวทัตกล่าวว่า “ข้าพระพุทธเจ้าขอประทานวโรกาส ให้ภิกษุทั้งหลายปฏิบัติ ดังนี้ ๑. ควรอยู่ป่าตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดเข้าบ้าน ภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๒. ควรเที่ยวบิณฑบาตตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีกินมนต์ภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๓. ควรถือผ้าบังสุกุลตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดยินดีผ้าคหบดีภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๔. ควรอยู่โคนไม้ตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดอาศัยที่มุงที่บัง ภิกษุรูปนั้นมีโทษ ๕. ไม่ควรฉนปลาและเนื้อตลอดชีวิต ภิกษุรูปใดฉนปลาและเนื้อภิกษุรูปนั้นมีโทษ

พระสมณโคดมจะไม่ทรงอนุญาตวัตถุ ๕ ประการนี้แน่ พวกเราจักใช้วัตถุ ๕ ประการนี้ ชักชวนให้ประชาชนเชื่อถือ” ท่านเหล่านั้นปรึกษากันว่า “พวกเราสามารถที่จะใช้วัตถุ ๕ ประการเหล่านั้นทำลายสงฆ์ ทำลายจักรของพระสมณโคดมได้เพราะยังมีพวกมนุษย์ที่เลื่อมใสในการปฏิบัติ ปอนๆ”^{๒๐}

จากข้อความข้างต้น พบว่า ครั้งหนึ่งพระเทวทัตเคยทูลขอเรื่องการปฏิบัติกิจของสงฆ์ ๕ ประการ ซึ่งมีเรื่องการครองผ้าบังสุกุลอยู่ด้วย เหตุผลเพราะต้องการทำลายสงฆ์ให้แตกแยก แต่พระพุทธเจ้าไม่เห็นด้วย เพราะเป็นการบังคับให้ภิกษุปฏิบัติด้วยความลำบาก และเป็นการฝืนใจให้ต้องปฏิบัติในสิ่งที่ไม่ต้องการ การบังคับหรือฝืนใจให้ปฏิบัติตามนี้ ทำให้คุณธรรมเกิดขึ้นในจิตใจไม่ได้ ด้วยเหตุนี้ พระพุทธองค์ จึงไม่ทรงอนุญาตการถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรตลอดชีวิตตามที่พระเทวทัตทูลขอมา แต่ทรงอนุญาตให้ภิกษุผู้มีความสมัครใจจะถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตร และปฏิบัติตามแนวทางปิงสุกติกังคะจุดงค์ เพื่อขัดเกลากิเลสให้เบาบางลง ย่อมสามารถทำได้

๕. การถวายผ้าบังสุกุลในสังคมไทยปัจจุบัน

ปัจจุบันนี้การถวายผ้าบังสุกุลได้เปลี่ยนไปจากสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก กล่าวคือ หลังจากที่พระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้ภิกษุรับคหบดีจิวรแทนการแสวงหาผ้าบังสุกุลแบบเก่า ทำให้พระภิกษุแสวงหาผ้าบังสุกุลได้ง่ายมากขึ้น จนกระทั่งมาถึงสมัยปัจจุบัน การถวายผ้าบังสุกุลได้มีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงรูปแบบไปเป็น ๓ ลักษณะ กล่าวคือ

๕.๑ ผ้าบังสุกุลในงานศพ

ในปัจจุบันเมื่อกล่าวถึงคำว่า “บังสุกุล” มักเข้าใจกันว่า เป็นผ้าที่ภิกษุชกจากศพ หรือผ้าที่ทอดไว้ที่หน้าศพ หรือผ้าที่ทอดบนด้ายสายสิญจน์ หรือผ้าภูเขาโยงที่ต่อมาจากศพด้วยการพิจารณาก็มีหลักฐานว่า ผ้าบังสุกุล หรือใช้เรียกภิกษุที่พระชกผ้าหรือพิจารณาผ้าเช่นนั้นว่า ชกผ้าบังสุกุล หรือพิจารณาผ้า

^{๒๐} วิ.มหา. (ไทย) ๑/๔๐๙/๔๔๑.

บังสกุล^{๒๑} ด้วยเหตุนี้ ผ้าบังสกุลจึงกลายมาเป็นผ้าที่ทอดหน้าศพ แล้วพระไปพิจารณาซักถามอย่างที่ปฏิบัติกันอยู่ทุกวันนี้

๕.๒ ผ้าบังสกุลในงานกฐินหรืองานทอดผ้าป่า

การทอดผ้าบังสกุล เป็นประเพณีการทำบุญอีกอย่างหนึ่งของพุทธศาสนิกชน มีธรรมเนียมปฏิบัติเพื่อรวบรวมปัจจัยเป็นบริวาร ผ้าบังสกุลคล้ายกับการทอดกฐิน แต่ไม่จำกัดเรื่องเวลา สามารถทำได้ตลอดปี และวัดจะจัดกี่ครั้งก็ได้ตามแต่ศรัทธาของพุทธศาสนิกชน สิ่งที่เหมาะสมคือเครื่องสังฆทาน ซึ่งไม่เจาะจงถวายพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ถือเป็นอันสงฆ์มาก การทอดผ้าบังสกุลหรือผ้าป่าในปัจจุบันนิยมทำกันใน ๓ รูปแบบ คือ

๑. ผ้าป่าหางกฐิน หรือผ้าป่าแถมกฐิน ได้แก่ ผ้าป่าที่จัดต่อจากการทอดกฐิน
๒. ผ้าป่าโยง ได้แก่ ผ้าป่าที่จัดทำรวมๆกันหลายกอง นำบรรทุกแห่งเรือไปทอดตามวัดต่างๆ
๓. ผ้าป่าสามัคคี ได้แก่ ผ้าป่าที่มีการแจกฏีกาบอกบุญไปตามสถานที่ต่างๆ ให้ผู้มีจิตศรัทธาร่วมกันทำบุญ โดยจัดเป็นกองผ้าป่ามารวมกัน ไม่จำกัดจำนวน เมื่อถึงวันทอด^{๒๒}

ปัจจุบันการทอดผ้าบังสกุลหรือการทอดผ้าป่าได้มีการใช้การทอดผ้าบังสกุลมาเป็นตัวรวบรวมเงินบริจาค เพื่อนำเงินไปช่วยเหลือสังคมในด้านต่างๆ ได้แก่ การพัฒนาวัดบ้าง เพื่อประยุกต์ช่วยเหลือสังคมและประเทศชาติบ้าง เช่น ผ้าป่าโรงพยาบาลเพื่อหาเงินซื้อเครื่องมือแพทย์และยา ผ้าป่าโรงเรียนเพื่อกองทุนการศึกษา ผ้าป่าช่วยชาติ (หลวงตามหาบัว ญาณสมปนฺโน) เพื่อรวบรวมเงินเข้าสู่คลัง ผ้าป่าต้นไม้ ผ้าป่าขยะ ฯลฯ^{๒๓}

๕.๓ ผ้าบังสกุลของพระภิกษุผู้ถือปิงสุกุลิกังคะรุจฉ

ผ้าบังสกุลถือเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับพระภิกษุผู้มุ่งการปฏิบัติธรรม โดยเฉพาะพระสายป่าผู้ถือปิงสุกุลิกังคะรุจฉจะแสวงหาผ้าบังสกุลโดยยึดแนวทางที่ปรากฏในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า

ในปิงสุกุลิกังคภิกษุ ๓ ประเภทนั้น ปิงสุกุลิกังคภิกษุผู้รับเอาเฉพาะผ้าที่ตกอยู่ในป่าช้าเท่านั้น จัดเป็นชั้นอุกฤษฏ์ ปิงสุกุลิกังคภิกษุผู้รับเอาผ้าที่ทากถวายทอดไว้ด้วยความประสงค์ว่า บรรพชิต

^{๒๑} พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), คำวัด, หน้า ๑๑๓.

^{๒๒} “ผ้าป่าธรรมชัย”, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.dhammadhamma.net/blog/2011/11/18>. [๕ มกราคม ๒๕๕๙].

^{๒๓} สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, การทำบุญกฐินผ้าป่า, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๔๙.

ทั้งหลายจักเก็บเอาไปดังนี้ จัดเป็นชั้นกลาง ปิงสุกุลิ๊งคภิกษุผู้รับเอาผ้าที่ทายถวายโดยวางทอดไว้ ณ ที่ใกล้เท้า จัดเป็นชั้นต่ำ^{๒๔}

เมื่อพิจารณาจากข้อความข้างต้น พบว่า ในปัจจุบันพระสงฆ์สายป่าผู้มุ่งการปฏิบัติธรรมจะเป็นผู้ สันโดษด้วยผ้าบังสุกุลตามมีตามได้ กล่าวคือ แสวงหาผ้าบังสุกุลมาเย็บย้อมทำผ้านุ่งห่มกันเอง ในบางครั้ง ทายก ทายิกานำผ้ามาถวาย ถึงแม้ท่านจะรับไว้ด้วยมุ่งถึงผลบุญของญาติโยมเป็นหลัก แต่ท่านก็ยังครองผ้า บังสุกุลของท่าน ด้วยมุ่งหวังอานิสงส์ของการประพฤติถูกต้อง ด้วยเหตุนี้ พระสงฆ์สายป่าผู้มุ่งวัตรปฏิบัติจึง ยังนุ่งห่มผ้าบังสุกุลอยู่ เพราะถือเป็นวัตรปฏิบัติที่ประพฤติตามอย่างครูบาอาจารย์ในอดีต และถือเป็นการ ประพฤติตนเพื่อขจัดกิเลสตามแบบอย่างของพระอริยบุคคลในพระศาสนาอีกด้วย

๖. วิเคราะห์รูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลจากสมัยพุทธกาลสู่ยุคปัจจุบัน

ผ้าบังสุกุลในยุคปัจจุบันมีรูปแบบเปลี่ยนไปจากสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก ในที่นี้ผู้เขียนจะ วิเคราะห์ผ้าบังสุกุลที่แตกต่างกันไปตามยุคสมัย ๒ รูปแบบ กล่าวคือ ผ้าบังสุกุล และการถวายผ้าบังสุกุล

ผ้าบังสุกุลในสมัยพุทธกาล เป็นผ้าเปื้อนฝุ่นที่เขาทิ้งแล้ว ไม่มีใครเป็นเจ้าของ ภิกษุผู้แสวงหาผ้า บังสุกุลจะต้องเที่ยวเสาะหาผ้าบังสุกุลตามป่าช้า กองขยะ และตามถนนหนทางต่างๆ แล้วนำมาซัก เย็บ ย้อม ทำเป็นผ้านุ่งและผ้าห่มกันเอง^{๒๕} ที่เป็นเช่นนี้เพราะในสมัยพุทธกาลผ้าเป็นของหายากและมีจำนวน น้อย พระพุทธเจ้าทรงประสงค์ให้ภิกษุมีความมกน้อยและสันโดษในบริขาร จึงได้ประทานพุทธานุญาต เช่นนี้ ในช่วงต้นของศาสนา แต่เมื่อหมอชีวกโกมารภัจจุลลชอกหบดีจิวร เพื่อมุ่งหวังให้ภิกษุหาผ้าใช้สอยได้ ง่ายขึ้น และถือเป็นการอนุเคราะห์พวกเขาบ้านให้ได้รับผลบุญอันไพบูรณ์ด้วย^{๒๖} ด้วยเหตุนี้พระพุทธเจ้าจึง ทรงอนุญาตให้ภิกษุรับผ้าอื่นที่นอกจากผ้าบังสุกุลมาใช้สอยได้

สำหรับผ้าบังสุกุลในสมัยปัจจุบันนั้น มิได้เป็นผ้าเปื้อนฝุ่นที่เขาทิ้งแล้วอย่างในสมัยพุทธกาล ปัจจุบันผ้าบังสุกุลมักจะเป็นผ้าที่ทายก ทายิกานำมาถวายภิกษุในงานต่างๆ เช่น งานศพ งานทอดผ้าป่า หรืองานกฐิน ผ้าที่นำมาถวายส่วนใหญ่เป็นผ้าที่ทำสำเร็จรูปมาจากร้านค้าแล้ว จึงนับว่า ผ้าบังสุกุลมีความ เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยพุทธกาลเป็นอย่างมาก

การถวายผ้าบังสุกุลในสมัยพุทธกาล ทายก ทายิกา ผู้ฉลาดในอุบายจะนำผ้ามาถวายโดยไม่ให้ ภิกษุรู้ตัว โดยจะวางผ้าบังสุกุลไว้ตามป่าช้า กองขยะ หรือท้องถนน ไว้ข้างหน้าหนทางที่ภิกษุจะเดินผ่าน และวางไว้ให้เป็นเสมือนหนึ่งว่าภิกษุมาพบเห็นเข้าโดยบังเอิญ เมื่อภิกษุเห็นผ้าเช่นนั้น ก็สำคัญว่าเป็นที่ไม่มีใคร

^{๒๔} พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๙๒.

^{๒๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๗๘.

^{๒๖} วิ.ม. (ไทย) ๕/๓๓๗/๑๙๗-๑๙๘.

เจ้าของหรือเขาทิ้งแล้ว จึงนำผ้านั้นมาซัก ย้อม เย็บทำเป็นผ้านุ่งห่มได้ตามความประสงค์ เมื่อหมอลือวก โภมารักทูลขอคหบดีจิวรกับพระพุทเจ้าแล้ว การถวายผ้าบังสุกุลก็เริ่มเปลี่ยนไป กล่าวคือ ชาวบ้านผู้ ประสงค์ผลบุญจะน้อมนำผ้าบังสุกุลมาถวายแก่พระภิกษุได้โดยตรง ทำให้ภิกษุไม่ต้องลำบากในการเที่ยว แสวงหาผ้าอย่างในอดีต ทั้งยังเป็นการอนุเคราะห์เหล่าทายก ทายิกาไปในคราวเดียวกันด้วย

ส่วนการถวายผ้าบังสุกุลในปัจจุบันนั้น มักจะอยู่ในงานศพ งานทอดผ้าป่าหรืองานกฐิน ที่เป็น เช่นนี้เพราะงานพิธีดังกล่าว มีรูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลที่ยึดถือตัวอย่างมาจากสมัยพุทธกาล เช่น ในงาน ศพ สมัยปัจจุบันนี้ก็ยึดถือรูปแบบมาจากสมัยพุทธกาลที่ภิกษุต้องเที่ยวแสวงหาผ้าบังสุกุลตามป่าช้า แม้กระทั่งในงานทอดผ้าป่าหรืองานกฐินสมัยปัจจุบันนี้ ก็ยึดถือรูปแบบมาจากสมัยพุทธกาลเช่นเดียวกัน กล่าวคือ เป็นผ้าที่ภิกษุแสวงหามาได้ตามกิ่งไม้ ต้นไม้ หรือตามถนนหนทางต่างๆ ซึ่งสอดคล้องกับ ประเพณีการทอดผ้าป่าหรืองานกฐินของปัจจุบันที่มักจะวางผ้าบังสุกุลไว้ที่ต้นผ้าป่าหรือต้นกฐินแล้วให้ พระภิกษุชักผ้าบังสุกุลไปใช้สอย

อย่างไรก็ตาม รูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลให้กับพระภิกษุผู้ถือปิงสุกุลิกังคะจุดงค์^{๒๗} ก็ยังคงมี รูปแบบคล้ายคลึงกับสมัยพุทธกาลอยู่บ้าง กล่าวคือ ทายก ทายิกานำผ้ามาถวายให้กับพระภิกษุสงฆ์ที่ถือ ฐุดงค์วัตรข้อนี้ เมื่อท่านรับมาพิจารณาและใช้สอยนุ่งห่มแล้ว ท่านก็จะถือวัตรปฏิบัติตามแบบอย่างในสมัย พุทธกาลและตามแบบอย่างของบูรพาจารย์ เพื่อเป็นการขจัดขัดเกลากิเลสของตนเอง และเพื่อความ มั่นคง สันโดษในสิ่งที่มีตามแบบอย่างของพระอรหันต์บุคคลในพระศาสนาต่อไป

๗. บทสรุป

ผ้าบังสุกุลถือกำเนิดในสมัยพุทธกาล เป็นผ้าเปื้อนฝุ่นที่ไม่มีเจ้าของและเขาทิ้งไว้ตามที่ต่างๆ พระภิกษุผู้ปรารถนาผ้าบังสุกุล จะเที่ยวแสวงหาผ้าบังสุกุลที่วางตามป่าช้า กองขยะ ตามถนนหนทางที่เขา ทิ้งไว้ จากนั้นพระภิกษุจะชักผ้าที่เปื้อนฝุ่นเหล่านั้นนำมาซักให้สะอาด แล้วนำมาตัด เย็บ ย้อม เป็นผ้านุ่งห่มต่อไปเพื่อความเป็นผู้มีชีวิตที่เรียบง่ายมีน้อย สันโดษในสิ่งที่มีอยู่และเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้น ต่อมาพระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้รับผ้าคหบดีจิวรของอุบาสกอุบาสิกาที่ถวายกับ พระภิกษุได้ ทำให้พระภิกษุแสวงหาผ้าบังสุกุลมาใช้สอยได้ง่ายขึ้น ทั้งยังเป็นการอนุเคราะห์ให้ชาวบ้าน ได้รับผลบุญอันไพศาลอีกด้วย

ในปัจจุบัน การทอดผ้าบังสุกุลในงานศพการทอดผ้าป่าหรืองานกฐิน แม้จะมีรูปลักษณะที่เปลี่ยนไป ด้วยกาลเวลาก็ตามแต่ด้วยจิตศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่มีอย่างไม่ขาดสายและยังคงรักษาประเพณีนี้ไว้ แม้จะไม่เหมือนดังสมัยพุทธกาลก็ตาม แต่ทั้งนี้ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขของคนในสังคมและเป็น

^{๒๗} ดูรายละเอียดใน พระพุทธโฆษาจารย์, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, หน้า ๘๙-๙๔.

ประโยชน์ในการพัฒนาสังคมด้วยรูปแบบการถวายผ้าบังสุกุลต่างๆที่จัดทำขึ้นก็ยังมีพระภิกษุสงฆ์เป็นผู้รับ
ผ้าบังสุกุลเหมือนเดิม ดังนั้น การถวายผ้าบังสุกุล จึงเป็นความเชื่อและความศรัทธาของพุทธศาสนิกชนที่
ยังคงฝังลึกอยู่ในจิตใจของพุทธศาสนิกชนอย่างแนบแน่น และกระทำกันอย่างต่อเนื่องจนกลายเป็น
ประเพณีแม้จะผิวดัตถุประสงค์ไปบ้าง แต่ก็เป็นไปเพื่อความสงบสุขของสังคม

บรรณานุกรม

- เกษม บุญศรี. **ประเพณีทำบุญเนื่องในพระพุทธศาสนา**. กรุงเทพมหานคร : องค์การคำคุณุสภา, ๒๕๐๔.
พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). **คำวัด**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : เลียงเชียง, ๒๕๔๘.
พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๑.
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖.
_____. **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๕. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์ผลิธัมม์, ๒๕๕๖.
พระพุทโธษาจารย์. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถระ) และคณะ แปลและ
เรียบเรียง. พิมพ์ครั้งที่ ๗. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ธนาเพรส จำกัด, ๒๕๕๑.
พระราชญาณวิสิฐ และคณะ. **คู่มือการศึกษาสัมมนาปฏิบัติไตรสิกขา**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. นครปฐม : บริษัท
เพชรเกษมพริ้นติ้งกรุ๊ป จำกัด, ๒๕๕๓.
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
มหามกุฏราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล ชุด ๙๑ เล่ม**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔.
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ. **การทำบุญกฐินผ้าป่า**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๐.
สุนัย เศรษฐ์บุญสร้าง. **อุดมการณ์ทางสังคม**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอสพริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๔.
ผ้าป่าธรรมชัย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.dhammadakaya.net/blog/2011/11/18>.
[๕ มกราคม ๒๕๕๙].